

O'QUVCHILARDA KASB-HUNARNI MUSTAQIL TANLASHDA MEHNAT FAOLIYATINING AHAMIYATI

Arslonova Marxabo G'ulomovna

Qashqadaryo Qarshi tumani 15- maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur mavzuda o'quvchilarning kasb-hunarni ongli va mustaqil tanlash jarayonida mehnat faoliyatining o'рни va ahamiyati yoritiladi. Mehnat orqali o'quvchilar o'z qobiliyatlarini sinab ko'radi, kasblar haqida real tasavvur hosil qiladi va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, mehnat faoliyati, o'quvchi, mustaqillik, qobiliyat, motivatsiya, tajriba.

KIRISH

O'quvchilarning kasb-hunarni mustaqil tanlashi ularning kelajak hayoti va muvaffaqiyatida muhim o'rin tutadi. Bu jarayonda mehnat faoliyati asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Chunki aynan mehnat orqali o'quvchi o'z qiziqishlari va qobiliyatlarini amalda sinab ko'rish imkoniga ega bo'ladi.

Mehnat faoliyati o'quvchida mas'uliyat, intizom va mustaqillik kabi sifatlarni shakllantiradi. Turli amaliy mashg'ulotlar, to'garaklar va ishlab chiqarish bilan tanishuvlar orqali o'quvchilar real kasb jarayonini ko'radi. Bu esa ularda kasbga nisbatan aniq tasavvur paydo bo'lishiga yordam beradi.

Shuningdek, mehnat faoliyati o'quvchining ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. U o'z mehnati natijasini ko'rib, o'ziga ishonchi ortadi va "men qila olaman" degan ishonch shakllanadi. Bu esa mustaqil qaror qabul qilishga zamin yaratadi.

Kasb tanlashda faqat nazariy bilim yetarli emas. Amaliy tajriba orqali o'quvchi o'ziga mos yoki mos emasligini aniqlay oladi. Masalan, texnik ishlar bilan shug'ullangan o'quvchi o'zining texnik qobiliyatini anglaydi yoki aksincha, boshqa soha unga yaqinroq ekanini tushunadi.

Mehnat faoliyati, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Jamoa bilan ishlash, vazifalarni taqsimlash, muloqot qilish kabi ko'nikmalar kelajak kasbiy faoliyat uchun muhim hisoblanadi.

Oila va maktab bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar bolani turli faoliyatlarga jalb etishi, o'qituvchilar esa amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishi zarur. Maktabda kasbga yo'naltirish ishlari bilan birga mehnat faoliyatini uyg'unlashtirish yuqori samara beradi.

Barcha kasblar uchun zarur va muhim bo'lgan shaxs xislatlari bor, bular-mehnatsevarlik, hamma kasb va mutaxassislikdagi mehnat ahliga nisbatan hurmat-ehtirom, mehnat qilish zarurligini tushunish va anglash, o'z ishini rejalashtira olish va nazorat qila bilish, ish joyini to'g'ri tashkil qilish, batartib va intizomli bo'lish, toqatlilik, sabotlilik, topshiriqni bajarishning eng oqilona usulini tanlab ola bilish, vaqtni tejash va shu kabilardir. Ana shu xislatlar va fazilatlarining hammasini bolalarda birinchi

sinfdan boshlab shakllantirish lozim.

O'qituvchi o'quvchini mashg'ulotlarda kuzatish, u bilan suhbatlashish, bola faoliyati mahsulini tahlil qilish jarayonida uning ba'zi bir xususiyatlarini, mayllarini payqab oladi, bu xislatlarni rivojlantirish yuzasidan tegishli ishlarni ado etgandan keyin bular keyinchalik kasbni belgilashda asosiy omil bo'lishi mumkin.

Bolaning kasbiy muhim xislatlarini barvaqt aniqlash esa keyinchalik unga o'z xususiyatlariga qarab kasbni to'g'ri tanlash, uni muvaffaqiyatli ravishda o'zlashtirish, mehnatda yuksak natijalarga erishish imkonini berishi mumkin. Yuqori sinflarda o'quvchilar kasblar bilan professiogrammalar yordamida tanishadilar? Kichik yoshdagi o'quvchilar uchun esa hikoya qilib berish, suhbatlar o'tkazish, kasb namoyondalari bilan uchrashuvlar tavsiya etiladi. Suhbatlar, hikoya qilib berish, fotosuratlarini namoyish qilish, informatika va hisoblash texnikasi imkoniyatidan foydalanish ayniqsa

muhimdir. O'qituvchi o'quvchining alohida xususiyatlarini payqab, unda mavjud iste'dod nishonlarini rivojlantirish metodlarini topa olishi, uning xulq-atvoridagi

salbiy jihatlarini bartaraf etishi mumkin va xk.

Ba'zi bolalarda kasbga moyillik yaxshi namoyon bo'ladi, ko'pchilik bolalarda bu narsa birdaniga aniqlanmaydi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, kasbga yo'naltirish ishi - o'quv jarayonining uzviy tarkibiy qismidir. Mehnatga qiziqishning mavjudligi va mehnat qilishga shaylik-shaxs yetukligining eng muhim ko'rsatkichlaridan biridir.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib borilayotgan kasbga yo'naltirish ishida o'quvchilarning yosh va bilish xususiyatlariga qarab bir necha bosqichni ko'rsatib o'tish mumkin.

Ekskursiyalar chog'ida ishlab chiqarish jarayonida qatnashayotgan odamlarning mehnatiga, xom ashyodan tayyor mahsulot olishga berayotgan mehnat qurollariga asosiy e'tibor beriladi, jamiyat va ayrim odamlar turmushida mehnatning roli uqtirib o'tiladi.

O'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlash - butun pedagoglar jamoasining, ota-onalarning ta'lim-tarbiya ishidir. Yoshlarni ma'naviy-psixologik jihatdan mehnat faoliyatiga tayyorlashga shaxsni har tomonlama kamol toptirishning o'zaro bog'liq jarayoni deb qaraladi va bu jarayonda qobiliyat va e'tiqod bilan birga o'smirning shaxsi harakatlantiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Maktabda qiziqishlar bo'yicha o'tkaziladigan xilma-xil mashg'ulotlar orasida to'garak ishi alohida ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi bunday to'garaklarda o'quvchilarda ixtirochilik, konstruktorlik kabi maxsus qobiliyatlarni ijodiy rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish imkoniyatiga ega.

Kasbga yo'naltirish ishlari an'anaviy ravishda o'quvchilarni kasblar ro'yxati bilan tanishtirish doirasidan ancha chiqib ketgan. Bugungi kunda kasbga yo'naltirishga yondashuv -bu boshlang'ich sinflardan boshlanib, bitiruvga qadar davom etadigan, kasbiy o'zini o'zi aniqlashni uzluksiz qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks tizimdir.

Zamonaviy kasbga yo'naltirish ishlarining asosiy yo'nalishlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ❖ **Tizimlilik va bosqichma-bosqichlik** -ish o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi va kasblar olami haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirishdan tortib, kasbiy sohalarga amaliy sho'ng'ishgacha bo'lgan ketma-ket bosqichlarni qamrab oladi.
- ❖ **Amaliy yo'naltirilganlik** -kasbiy sinovlar, ustozlik (nastavnichestvo), stajirovkalar orqali haqiqiy tajriba orttirishga alohida e'tibor qaratiladi.
- ❖ **Individuallashtirish** -har bir o'quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda shaxsiy ta'lim trayektoriyalarini shakllantirish.

❖ **Texnologiklik** -kasbiy yo'lni diagnostika qilish, axborot bilan ta'minlash va modellashtirish uchun raqamli vositalardan foydalanish.

❖ **Hamkorlikka asoslangan yondashuv** -kasbga yo'naltirish ishlariga ota-onalarni, biznes vakillarini, kasbiy ta'lim muassasalarini jalb etish

Kasbga yo'naltirish ko'nikmalari — bu shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlariga mos keladigan kasbni ongli ravishda tanlashiga yordam berish, uni rivojlantirish va shu sohada yetuk mutaxassis bo'lishiga ko'maklashish bilan bog'liq bilim va ko'nikmalar majmuidir.

Samarali kasbga yo'naltirish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar va jarayonlar quyidagilardan iborat:

1. Diagnostika va tahlil ko'nikmalari

- **Shaxsiy xususiyatlarni aniqlash:** Kasbga yo'naltiruvchi mutaxassis (pedagog/psixolog) o'quvchining qiziqishlari, moyilliklari, xarakteri va temperamentini aniqlash testlari va so'rovnomalardan foydalana olishi kerak.

- **Qobiliyatlarni baholash:** Insonning qaysi faoliyat turiga (texnik, badiiy, ijtimoiy va h.k.) layoqati yuqoriligini tahlil qilish.

- **Sog'liq holatini hisobga olish:** Kasbiy faoliyat uchun jismoniy imkoniyatlarning mosligini tekshirish.

2. Axborot va konsalting ko'nikmalari

- **Mehnat bozori haqida bilim:** Zamonaviy kasblar, ularga bo'lgan talab va mehnat bozoridagi tendensiyalarni bilish.

- **Kasbiy konsultatsiya berish:** Yoshlarga o'zlari tanlagan kasbning talablari, mazmuni va istiqbollari haqida to'liq ma'lumot berish.

- **Kasbiy mashq testlari:** Maxsus diagnostik metodikalardan (masalan, S.Fukuyama uslubi) foydalanib, o'quvchining amaliy ko'nikmalarini tekshirish.

3. Pedagogik va psixologik ko'nikmalar

- **Ongli tanlovga o'rgatish:** O'quvchilarni shunchaki havas bilan emas, balki tahlil asosida kasb tanlashga tayyorlash.

- **Motivatsiya berish:** Tanlangan sohada o'z ustida ishlashga va yetuk mutaxassis bo'lishga bo'lgan ishtiyoqni shakllantirish.

- **Kasbiy moslashuvga ko'maklashish:** Tanlangan kasbiy muhitga psixologik tayyorlash.

4. Tashkiliy ko'nikmalar

- **Kasbga yo'naltirish tadbirlarini tashkil etish:** Seminarlar, axborot sessiyalari va kasbiy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish.

- **Hamkorlikni yo'lga qo'yish:** Maktab, ota-ona va ishlab chiqarish korxonalarini o'rtasida aloqa o'rnatish.

Asosiy maqsad: Yoshlarni o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholashga va kelajakda jamiyatda munosib o'rin topishlariga ko'maklashishdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mehnat faoliyati o'quvchilarning kasb-hunarni mustaqil tanlashida muhim omil bo'lib, ularning qobiliyatlarini ochib berish, o'ziga ishonchini oshirish va ongli qaror qabul qilishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mavlonov A., To'raqulov X. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Yuldasheva N. Bola va o'smirlar psixologiyasi. – Toshkent, 2020.
3. Leontyev A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Moskva, 2005.
4. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. – Moskva, 2002.
5. Klimov E.A. Kasb tanlash psixologiyasi. – Moskva, 1996.
6. UNESCO. Technical and Vocational Education and Training (TVET) materiallari. – 2018.
7. ILO. Youth Employment and Skills Development Reports. – 2019.